

istisnâ kıyasın birinci tarikinden meydana gelen mürekkep kıyaslara "kıyas-ı müstakim" ismini vererek klasik mantığa yeni bir terim kazandırmıştır. Kesin kıyasın "müteâref" ve "gayri müteâref" şeklindeki taksimine "müteârefin gayri müteârefi" dediği üçüncü bir kıyas basamağı eklemiştir. Yine kesin kıyasın -orta terimin büyük öncülde yüklem, küçük öncülde özne olduğu- dördüncü şekilden de yaygın kabulün aksine kolaylıkla kıyas kurulabileceğini ve bu dördüncü şeklin netice vermekte birinci şekilden geri kalmayacağını söyler. Sadece delâlet bahsinde on bin kıyas kurulabileceği iddiası onun kıyas ilmindeki ehliyetinin bir ispatı olarak görülür.

Eserleri. 1. Usûl-i Cedîde Zübdesi (İstanbul 1290). İlk matbu Türkçe mantık kitabıdır. 1290'da (1873) neşredilmişse de müellifin bu Türkçe mantık eserini daha önce *Tasavvurât Hâşiyesi* ile birlikte Sultan Abdülmecid'e takdim ettiği belirtilmektedir (*Türk Ansiklopedisi*, XXV, 230). Usûl-i cedid üzerine yazdığı hâşiyelerinin özeti niteliğindeki eser, klasik mantık konularının yanında mantığın pratik alanındaki işleyişinden ve mantık usulünden de bahsetmektedir. **2. Hâşiyeye Cedîde 'ale't-Taşdikât** (İstanbul 1275, 1287). Bu eser de basılmadan önce 1856'da Abdülmecid'e takdim edilmiş ve müellifine 5000 kuruş ödül kazandırmıştır (BA, İ.DH, nr. 348/23000). **3. Tasavvurât Hâşiyeye-i Cedîdesi** (İstanbul 1289/1872). Bursalı Mehmed Tâhir, müellifin 1859'da padişaha arzettiği bu eseriyle ömür boyu 150 kuruş maaşa bağlanmakla taltif edildiğini söylerse de (*Osmanlı Müellifleri*, I, 386) bir arşiv belgesi, ömür boyu maaşa bağlanmasının *Mîr Ebû'l-Feth Hâşiyesi* vesilesiyle gerçekleştiğini göstermektedir (a.ş. bk.). **4. İşâgüci Hâşiyesi** (İstanbul 1287). *İşâgüci*'nin kıyas bölümü üzerine yazılmıştır. **5. Molla Fenârî Hâşiyesi** (İstanbul 1287). **6. Kitâbü'l-Mantık fi tertîbi'l-akyise** (1317). **7. Hüseyniyye Hâşiyesi** (İstanbul 1289). Münazara usulüne dairdir. **8. Mîr Ebû'l-Feth Hâşiyesi**. Münazara ilmi üzerine yazılan kitabın basılıp basılmadığı bilinmemekle beraber eser şeyhülislâmlığa gönderilmiş ve değerli bir eser olduğu tasdik edilmiş, şeyhülislâmlık, Abdullah Enverî'ye maaş bağlanmasını ve İstanbul ruûsuna terfi ettirilmesini padişaha arz etmiştir (BA, A.MKT, nr. 340/94). **9. Hayâlî Hâşiyesi**. Adına arşiv belgelerinde de rastlanan (MF.MKT, 16/147, 1290/1873) eserin müellif hattı olduğu tahmin edilen 105 varaklık bir nüshası Abdülhamit Tektuna'nın özel arşivindedir.

10. Kadı Beyzâvî Tefsîri Hâşiyesi. Yarımlı kalan eser hakkında Ömer Nasuhi Bilmen *Büyük Tefsir Tarihi*'nde bilgi vermektedir (II, 755). Bursalı Mehmed Tâhir, Abdullah Enverî'nin *Celâleddîn-i Devvânî Hâşiyesi*, *Şerh-i Akâid-i Nesefî Hâşiyesi*, *Tezhîbü'l-mantık*, *Molla Câmî Hâşiyesi* ve kıraat ilmiyle ilgili *Zübde* adlı matbu olmayan eserlerinden bahsetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İ.DH, nr. 348/23000, 1276/1859; BA, A.MKT, nr. 340/94, 1282/1865; BA, MF.MKT, nr. 16/147, 1290/1873; BA, MF.MKT, nr. 16/18, 1290/1873; Hocazâde Abdullah Enverî, *Usûl-i Cedîde Zübdesi*, İstanbul 1290; a.mf., *Hâşiyeye Cedîde 'ale't-Taşdikât*, İstanbul 1289, s. 1; a.mf., *Hüseyniyye Hâşiyesi*, İstanbul 1289, s. 1; a.mf., *Kitâbü'l-Mantık fi tertîbi'l-akyise*, İstanbul 1317, s. 5, 7, 21, 36; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'Umâm*, X, 242; *Osmanlı Müellifleri*, I, 365-387; Kılıslı Kadri, *Kilis Tarihi* (nşr. Osman Vehbi), İstanbul 1932, s. 218-222; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 492-493; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 71; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi*, İstanbul 1968, s. 489; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 755; Fahri Hoşaf, "Kilisli Hocazâde Mantıkî Abdullah Enverî Efendi, Hayatı-İlmî Şahsiyeti-Eseleri", *Kilis'te Mantık Toplum ve Ekonomi* (der. Şinasi Çolakoğlu), Ankara 1992, s. 9-28; Halil İmamoğlu, *Kilisli Abdullah Enverî'nin Kıyas Anlayışı* (yüksek lisans tezi, 1999), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mf., "Kilisli Abdullah Efendi'de Kıyasın İşlenişi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, Adana 2011, s. 145; Sıdıka Bebekoğlu - Mehmet Tektuna, *Kilis Kültür Etkileri*, Ankara 2008, s. 87; Ramazan Gündüz, *Kilisli Abdullah Enverî'nin 'Usûl-i Cedîde Zübdesi Türkî Risâlesi' Üzerine Bir İnceleme* (yüksek lisans tezi, 2013), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Ali Ayni, "Türk Mantıkçıları", *DİFM*, III/10 (1928), s. 104; "Merhum Hoca Abdullah Enverî Efendi", *Akpınar Dergisi*, V, Ankara 1953, s. 24-25; Yılmaz Dokuzoğlu, "Kilis'te Mantık", *Kilis Dergisi*, 30. Kuruluş Yılı Hatırası özel sayı, Ankara 1951, s. 38-40; Ahmet Rami, "Kilis Mantıkçılığının Şöhreti", a.e. (1951), s. 38-39; Ahmet Turan Hazar, "Ulema ve Camileriyle Kilis Medreseleri", *VD*, sy. 25 (1995), s. 287; Hülya Altunya, "Problems Encountered in Teaching Logic in Faculties of Theology", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, IV/1, Ankara 2014, s. 53; "Enverî Abdullah Efendi", *TA*, XV, 230; "Enverî Abdullah Efendi", *ML*, IV, 283.

RAMAZAN GÜNDÜZ

ER, Mehmet Raşit
(1900-1984)

Son Sa'dî şeyhlerinden.

İstanbul Şehremini'nde dedesi Sa'dî şeyhi Mehmed Râşid Efendi'nin inşa edip vakfettiği tekkede doğdu. Babası Mehmed Âkif Efendi'nin yanında hıfzını tamamladı. Davud Paşa Mektebi-î İdadîsi'nin

Mehmet
Raşit Er
(Muhiittin Serin
fotoğraf arşivi)

ardından Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin birinci kısmının üçüncü, ikinci kısmının ikinci sınıfına kadar okudu. Medresetü'l-irşâd'ın son sınıfına devam etti. Harita Mektebi-î Âlîsi'nden mezun olduktan sonra Dârülfünun'un lisan bölümünde bir yıl okudu. 1923 Eylülünde İstanbul Umûr-ı Tasarrufiyye Müdürlüğü'nde haciz memuru olarak göreve başladı. 1928'de Kadastro Mektebi'nin Riyâziye Bölümü'nü de bitirdi. Eyüp, Üsküdar, Bakırköy, Kartal, Beyoğlu ve Sarıyer Tapu Kadastro müdürlüklerinde çalıştı. 1955'te Sarıyer Tapu Kadastro müdürü iken emekliye ayrıldı.

Tasavvuf ve tekke terbiyesi altında büyüyen Raşit Bey tekkeler kapatılmadan Zilkade 1341'de (1925) babasından Sa'dî icâzeti aldı. Tekkelerin kapatılmasından sonra İnadiye, Şeyh Râşid, Salı Tekkesi diye anılan ve günümüzde camiye dönüştürülen dedesinin tekkesinde 1932 yılına kadar ikamet etti. Aynı yıl evlendi ve kayınvâlidisinin Erenköy'deki köşküne taşındı. Şehremini Deniz Abdal mahallesi Günaydın sokağında bulunan tekkenin 10 Kasım 1964'te Altıncı İcra Memurluğu'ndan gelen bir yazıda tekkenin bir hafta içinde Vakıflar Genel Müdürlüğü lehine tahliye edilmesinin istenmesi üzerine tekkenin meşihatı ve mütevelliliği evlâtlarına geçmek üzere dedesi Şeyh Râşid Efendi tarafından vakfedildiğini, tekke binasını satın almak veya kiralamak istediğini bildiren dilekçesini Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gönderdi, ancak isteği kabul edilmedi ve tekke binasına el konuldu. Perşembe ve cuma günleri yapılan sohbet ve irşad faaliyetleri bu tarihten itibaren Erenköy'deki köşkte sürdürüldü. 11 Şubat 1984 tarihinde vefat eden Raşit Bey, Merkez Efendi Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Koşlu Mezarlığı'nda Hamza Bâli'nin türbesinin sağ tarafında babasının kabrinin yanına defnedildi.

Dini ve tasavvufi konulardaki bilgi ve anlayışının yanında hoşgörülü, ileri görüşlü,

etkili bir kişiliğe sahip olan Raşit Bey'in sanatkâr ve kültürlü insanlardan oluşan geniş bir sohbet halkası vardı. Tekkede belirli gün ve gecelerde yapılan zikir, âyin, semâ, evrâdın usulüne uygun vecd ve şevk içinde yürütülmesi konusunda çok titizdi. Sa'dî, Bedevî ve Rifâî tarikatlarının XX. yüzyıla ulaşan evrâd, kelime-i tevhid ve ism-i Celâl zikirinin mûsiki formlarıyla tertip edilen tavrını, tarikatın insan ilişkilerinde gelişmiş inceliklerini, âdâb ve erkânını çok iyi bilir, bu zengin kültürün yeni nesillere eksiksiz aktarılması ve canlı tutulmasına çok dikkat ederdi. Raşit Bey tekke geleneğinde gelişmiş usul ve nizam içinde icra edilen doğum, ad koyma, okula başlama, evlenme ve ölüm gibi merasimleri de iyi bilir, tarikat büyüklerinin teşhiz ve defin işlerinin tarikat töresine uygun biçimde yapılmasında yol gösterir, büyük bir duyarlılıkla okuduğu dualarla dikkati çekerdi. Nitekim Neyzen Tefvik cenaze teşhiz, tekfin ve defin işlerinin onun tarafından yapılmasını, namazını onun kaldırmasını vasiyet etmiştir. Raşit Bey'in tarikat âdâb ve erkânıyla ilgili notları henüz derlenip yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Revnakoğlu Dosyaları, nr. B. 74; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1996, V, 81; Sâmîha Ayverdi, *Âbid Şahsiyetler*, İstanbul 2001, s. 171; a.mlf., *Hey Gidi Günler Hey*, İstanbul 2002, s. 136; Muhittin Serin, "Mehmed Râşid Er Beyefendi", *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, İstanbul 2012, s. 432-443 (maddenin yazımında Mehmet Raşit Er'in oğlu Haldun Er'de bulunan dosyalardan da faydalanılmıştır).

MUHİTTİN SERİN

ERAYDIN, Selçuk (1937-1995)

Tasavvuf ve İslâmî Türk edebiyatı hocası.

18 Haziran 1937'de Bandırma Edincik'te doğdu. Babası Hasan Tahsin Bey, annesi Hürmüz Hanım'dır. Annesi ve babası Selçuk küçük yaşta iken boşandıkları için sıkıntılar içinde büyüdü, daha çok dedesinin evinde ve himayesinde yetişti. İlkokulu memleketinde bitirdikten sonra babası onu Galatasaray Lisesi'ne yazdırmıştı. Bu okula girmek üzere İstanbul'a geldiğinde kendisiyle ilgilenecek bir yakını bulunmadığından çalışmak zorunda kaldı ve okula devam edemedi. Bu sırada yeni açılan İmam-Hatip Okulu'na kaydoldu (1953) ve okul müdürü Mahir İz'i tanıdı. Aynı zamanda dışarıda çalışarak İmam-Hatip Okulu'nu bitirdi (1960). Ardından

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne girdi; "Şeyh Muhammed Abduh" adlı bitirme teziyle buradan mezun oldu (1964) ve Sivas'a ortaokul din dersi öğretmeni olarak tayin edildi, iki yıl sonra Sivas İmam-Hatip Okulu'na geçti. Bu arada arkadaşı M. Yaşar Kandemir'le birlikte orta okullar için *Din Dersleri* kitabını hazırladı. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde tasavvuf tarihi okutan Mahir İz'in daveti üzerine gittiği İstanbul'da imtihanlarda başarı göstererek onun yanında asistanlığa başladı (1967). Hocalık tezi üzerinde çalışırken Mahir İz'in notlarını temize çekip onun *Tasavvuf* adlı eserini neşre hazırladı (1969). Mahir İz'in yayımlanan bu kitabını kendisi için imzalarken yazdığı, "Mütevazi esere sâik u bâdi sensin / Eser-i müştereki kim kime takdim etsin" beyti onun eserindeki katkısına işaret etmektedir.

"Üç Büyük Türk Tarikatı: Yeseviyye, Mevleviyye, Nakşebendiyye" adlı asil tezinin yanında, "XVII. Asır İslâm Türk Şairlerinin Yazma Divanlarındaki Tevhid ve Na'tlar ve Beyitlerdeki Tasavvufî İstihlalar" başlıklı yardımcı çalışmasıyla İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde hocalığa yükseldi (1971). Askerlik görevinin ardından tekrar enstitüdeki vazifesine döndü. Mahir İz'in emekliye ayrılmasından sonra onun okuttuğu derslere girmeye başladı. Aynı yıllarda diğer hocası Neclâ Pekolcay'ın teklifi üzerine onun *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş* adlı eserine (İstanbul 1975) katkı sağladı ve kitap ikisinin imzasıyla yayımlandı. Ayrıca bazı arkadaşlarıyla beraber liseler için din dersi kitapları yazdı (1980). Yüksek İslâm enstitülerinin ilâhiyat fakültelerine dönüştürülmesinin ardından daha önce hazırladığı öğretmenlik tezi ni yeniden ele alıp genişletti, *XVII. Asır Divanlarındaki Tevhid ve Na'tlarda Tasavvufî Rumuzlar* adıyla doktora tezi olarak sundu (1984). Bir süre sonra yardımcı doçentliğe yükselen Eraydın arkadaşları ve yetişkin öğrencileriyle birlikte serbest ilmî faaliyetlere yönelerek İslâmî Türk edebiyatı ve tasavvufa ait bazı eserleri yayıma hazırladı. *İslâm Düşüncesi, İslâm Medeniyeti, Tohum, Hareket, Nesil* gibi dergilerde tasavvuf ve edebiyat ağırlıklı makaleler yayımladı (yayınlarının bir listesi için bk. bibl. Ercan Alkan). Bunların bazılarını geliştirerek sonraki yıllarda yayımladığı eserlerine ekledi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne birkaç madde yazdı. 19 Aralık 1995 tarihinde mi'râc kandili gecesi İskender Paşa Camii'ndeki vaazından evine dönerken

Selçuk Eraydın

geçirdiği trafik kazası sonucu öldü. Ertesi gün Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Erenköy Sahrayıcedid Mezarlığı'nda hocası Mahir İz'in kabrinin yakınına defnedildi. 1965 yılında evlendiği Zehra Hanım'dan üç kızı dünyaya gelmiştir. Ölümüne mesai arkadaşı Mustafa Tahralı'nın düşürdüğü, mezar taşına da yazılmış olan tarih manzumesi şöyledir: "Feyz-i Nakşî meşkedip Selçuk Can / Hizmet-i pîrânî sertâc eyledi / Leyle-i mi'râc yazmış ki kazâ / Süre-i İsrâ'yı minhâc eyledi / 'Hub' düşünce geldi târîhi dile / Mesnevî şevkıyle mi'râc eyledi."

Eserleri. 1. *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul 1981). İlahiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutulan ve her yeni baskısında geliştirilen eser Metin İzeti tarafından *Tasavvufî dhe Tarikatet* adıyla Arnavutçaya çevrilmiştir (Üsküp 2001; Tirane 2011). 2. *Tasavvuf ve Edebiyat Yazırları* (İstanbul 1997). Çeşitli dergilerde yayımlanmış yazılarından oluşan eserde bazı şairlerin meşhur şiirleri ve açıklamaları da yer almaktadır. 3. *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş* (İstanbul 1975, Neclâ Pekolcay ile birlikte). Esere, müellifin *XVII. Asır İslâm Türk Şairlerinin Yazma Divanlarındaki Tevhid ve Na'tlar* başlıklı öğretmenlik tezinin ilgili bölümlerinden aktarılan bilgiler de eklenmiştir. Daha sonra Mustafa Tahralı, Mustafa Uzun ve Hüseyin Subaşı'nın katkılarıyla genişletilen kitap (İstanbul 1981) ilâhiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. 4. *Orta Okullar İçin Din Bilgisi I-II* (İstanbul 1968-1969, M. Yaşar Kandemir ile birlikte). 5. *Liseler İçin Din Bilgisi I-II* (İstanbul 1980, M. Yaşar Kandemir ve Selahaddin Parlatır ile birlikte).

Yayımlanmış katkı sağladığı eserler: 1. *Fususul-Hikem Tercüme ve Şerhi* (I-IV, İstanbul 1987-1992, Mustafa Tahralı ile birlikte). Ahmet Avni Konuk tarafından